

Türkiye’de Makarnalık Buğday Tarımının Sorunları ve Çözüm Önerileri

Mehmet AYÇİÇEK*

Nevzat YÜRÜR**

ÖZET

Bu çalışmada, ekolojik uygunluk, sanayinin varlığı ve dış ticaret olanakları bakımından ülkemiz için önemli olan makarnalık buğday tarımının sorunları incelenmiştir. Makarnalık buğday tarımının gelişimini sınırlayan başlıca faktörlerin veri noksanlığı, fiyat ve çeşit sorunları olduğu saptanmış ve bunlara çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Makarnalık buğday, fiyat ve çeşit sorunu.

SUMMARY

The Problems of Durum Wheat Cultivation in Turkey and Solution Proposals

In this study, the problems of durum wheat cultivation in Turkey were examined with respect to ecological convenience, industrial existence and trade possibilities. Principal factors restricting the improvement of durum wheat cultivation were determined to be inefficient data, price and variety and to these were tried to found solution proposals.

Key words: Durum wheat, price and variety problems.

* Araş. Gör.; U. Ü. Ziraat Fakültesi, Tarla Bitkileri Bölümü.

** Prof. Dr.; U. Ü. Ziraat Fakültesi, Tarla Bitkileri Bölümü.

GİRİŞ

Türkiye’de buğday yetiştirilen alanların yaklaşık % 50’si ekolojik bakımdan makarnalık buğday tarımına uygundur. Yine ülkemizde 1.313.000 tonluk (makarna+bulgur+irmik) makarnalık buğdaya dayalı makarnalık buğday sanayisi vardır. Ayrıca dünyada kaliteli makarnalık buğday ile ürünlerine olan talebin ticaretinin oldukça yüksek miktarlarda gerçekleşmesi bakımından ülkemiz için önemli bir döviz geliri unsuru olması dolayısı ile de önemi büyüktür.

Bununla beraber ülkemizde makarnalık buğday yetiştiriciliği ne ekolojisinde yeterince yer alabilmekte, ne de makarnalık buğday sanayinde kapasite kullanımı tam olarak gerçekleşebilmektedir. Yılda 560.000 ton işleme kapasitesine sahip makarna sanayinde bile kapasite kullanım oranı 1993 yılında ancak % 68 dolayında gerçekleşmiştir. Ayrıca Türkiye dünya ticaretinde alması gereken payı da bir türlü elde edememiştir.

Türkiye’de Makarnalık Buğday Tarımının Toplam Buğday Tarımındaki Payının Düşüklüğünün Sebepleri ve Çözüm Önerileri

Bu konudaki sorunları şu başlıklar halinde incelememiz mümkündür.

1- Veri Noksanlığı

Makarnalık buğday konusundaki sorunların çözümlenebilmesi için öncelikle sorunların kesin verilere dayandırılarak belirlenmesi şarttır. Bu anlamda ülkemizde istatistiklerin çeşitler üzerinde tutulmaması makarnalık buğday ekim alanı, üretim ve verim değerlerinin bilinmemesine dolayısıyla sorunun kesin hatları ile belirlenememesine neden olmaktadır. Bu nedenle tamamen gerçekleri yansıtacak şekilde istatistik eldesine acil ihtiyaç vardır.

2- Fiyat

Mevcut buğday ekim alanı içerisinde makarnalık buğdayın hak ettiği payı alabilmesi için makarnalık buğday fiyat politikasının gözden geçirilerek destekleme alım fiyatının ekmeklik buğdaya göre çok daha üstün duruma getirilmesi gerekmektedir.

Makarnalık buğdayda; verimin ekmeklik buğdaya göre daha az oluşu, üretiminde ekmeklik buğdayda kullanılan girdilere ek olarak gerek tohumluk ve gerekse azotlu gübre kullanımındaki fazlalıktan dolayı maliyet daha yüksek olmaktadır. 1986 yılında yapılan bir araştırma sonucuna göre makarnalık buğdayın üretim maliyeti ekmeklik buğdaya göre % 27.8 oranında fazla bulun-

muştur (Güneş, 1993). Yine aynı araştırmada makarnalık buğdayda üretim maliyetinin ekmeklik buğdaya göre daha fazla oluşunda materyal masraflarının (özellikle tohum ve gübre) daha fazla olmasından kaynaklandığı belirlenmiştir. Buna göre makarnalık buğday fiyatının ekmeklik buğdayın fiyatına göre en az % 25-30 daha fazla olması gerekmektedir. Aksi takdirde üretici kendisi için kârlı olan ürünü tercih edeceğinden ekmeklik buğday üretiminin makarnalık buğdaya göre fazla olması kaçınılmaz olacaktır. Bu nedenle makarnalık buğday üretiminin artırılabilmesi için bu ürünün ekmeklik buğdaya göre daha avantajlı bir duruma getirilmesi gerekmektedir. Oysa destekleme alım fiyatları ülkemizde makarnalık buğday lehine belirgin bir gelişme gösterememiştir. TMO'nin yıllara göre 1. derece makarnalık buğday ile 1. derece ekmeklik buğday alımları ve aralarındaki fark incelendiğinde bu durum belirgin olarak görülmektedir.

Çizelge: 1

1978-1993 Yılları Arasında TMO'nin 1. Derece Makarnalık Buğday ve 1. Derece Ekmeklik Buğday Alım Fiyatları İle Aralarındaki Farkın İncelenmesi (TMO Kayıtları, 1993)

Yıllar	Makarnalık Buğday Alım Fiyatı (TL/kg)	Ekmeklik Buğday Alım Fiyatı (TL/kg)	Makarnalık Buğday Fiyatının Fazlalığı (%)
1978	4	3	33.33
1979	5.8	4.9	18.37
1980	12.5	10.25	21.95
1981	22.75	18.75	21.33
1982	27	23	17.39
1983	35	29	20.69
1984	56	46	21.74
1985	76	62	22.58
1986	97	78	24.36
1987	116	97	19.59
1988	186	174	6.90
1989	340	312	8.97
1990	550	500	10.00
1991	820	770	6.49
1992	1285	1200	7.08
1993	2100	1900	10.50

Çizelgenin incelenmesiyle de görülebileceği gibi makarnalık ve ekmeklik buğday alım fiyatları arasındaki fark yıllara göre önemli dalgalanmalar göstermektedir. Bu durum ilgili Bakanlıklar bünyesinde yıllardır makarnalık buğday ile ekmeklik buğday arasındaki farkın ne olması gerektiğine henüz daha karar

verilmediğini, ilgililerin sorunun çözümüne olumlu bir yaklaşım içinde olmadığını ve kararlı bir politikalarının bulunmadığını göstermektedir.

Ayrıca yine Çizelge 1'in incelenmesiyle görülebileceği gibi bazı yıllarda makarnalık buğday ile ekmeklik buğday alım fiyatları arasındaki fark az miktarda artmasına karşılık genelde yıllar boyunca bir azalma dikkati çekmektedir. Nitekim 1978 yılında % 33.33 olan bu fark 1993'te % 10.50'ye düşmüştür. Makarnalık buğday alım fiyatlarının düşük olması yıllar boyunca TMO alımları içerisinde makarnalık buğday alımlarının düşük kalmasına ve düşüşün artarak devam etmesine neden olmuştur (Çizelge: 2).

Çizelge: 2

Yıllara Göre TMO'nin Makarnalık ve Ekmeklik Buğday Alımları (Ton) İle Makarnalık Buğday Alımlarının Payı (%) (TMO Kayıtları, 1993)

Yıllar	Makarnalık Buğday Alımı (Ton) (1)	Ekmeklik Buğday Alımı (Ton)	Toplam Buğday Alımı (Ton) (2)	Oran (%) (1/2)
1978	44.196	3.246.172	3.290.368	1.3
1979	18.824	1.628.935	1.647.759	1.1
1980	41.263	1.632.739	1.674.002	2.5
1981	35.467	1.034.567	1.070.034	3.3
1982	76.205	2.483.839	2.560.044	3.0
1983	81.324	2.012.793	2.094.117	3.9
1984	41.346	1.895.001	1.936.347	2.1
1985	125.785	1.607.311	1.733.096	7.3
1986	315.692	2.663.298	2.978.990	10.6
1987	574.378	3.135.523	3.709.901	15.5
1988	343.741	2.528.757	2.872.498	12.0
1989	4.201	568.228	572.429	0.8
1990	422.842	4.736.021	5.158.863	8.2
1991	200.727	4.234.178	4.434.905	4.5
1992	77.095	2.375.594	2.452.689	3.1
1993	68.185	2.602.578	2.670.763	2.6

Çizelge 2'den de görüleceği gibi makarnalık buğday alımlarının toplam buğday alımları içerisindeki payı düşük olmakla beraber bu düşüş özellikle son yıllarda devam etmektedir. Bu durum TMO buğday alımları ile ülkesel üretim arasında bir paralellik olacağı düşünülürse bu bakımdan önem taşımaktadır.

Ülkemizde makarnalık buğday tarımının artmasında, geliştirilmesinde önemli bir görev de özel sektöre düşmektedir. Özellikle makarna sanayinin önemli bir payı olmalıdır. Türkiye'de 560.000 tonluk makarna işleme kapasite-

tesine sahip fabrikaların 11 tanesinin toplam ülke üretimindeki kapasite payları yaklaşık % 90 olup, bu fabrikalar başlıca 6 ilimizde, Gaziantep, İzmir, Ankara, Bolu, Manisa ve Konya'da yoğunlaşmış durumdadırlar. Makarna fabrikalarının devletin açıkladığı taban fiyata bağımlı kalmadan anlaşmalı çiftçi yolu ile hammadde ihtiyaçlarını karşılamaları halinde makarnalık buğday üretiminde artışlar, kaliteli ürüne prim ödenmesi ile de üretimin kaliteli olmasında gelişmeler sağlanabilir. Ancak sanayici de istediği kalitede ürünü iç piyasada bulamadığından dış piyasalara yönelmekte, bu nedenle de makarnalık buğday dış alımları artış göstermekte ve artıştaki süreklilikte devam etmektedir. Bu durum döviz fiyatlarının Türk lirası karşısındaki anormal yükselişleri sonucunda dış piyasaya bağımlılığı devam eden makarna sanayinin üretim maliyetinin artmasını ve ekonomik krize girmesini kaçınılmaz kılacaktır. Makarna sanayiinde ihtiyacı iç piyasadaki karşılamaya zorunlu ve ülkedeki kaliteli makarnalık buğday üretiminin artırılmasına ihtiyacı vardır. Bu durumda da makarna sanayinin kaliteli makarnalık çeşit geliştirme çalışmalarına destek vermesi, bu konudaki araştırma etkinliklerine katılması yerinde olur. Hatta kendi bünyesinde kuracakları araştırma birimleri ile de bu çalışmalara bizzat katılmaları da düşünülebilir.

3- Çeşit

Ülkemizde yıllar boyu makarnalık buğday üretiminin düşük kalmasında uygun çeşit ile kaliteli tohumluk üretim ve dağıtımındaki sorunlar önemli bir etken olmuştur.

Ülkemizde buğday ıslah çalışmaları 1926 yılında kurulan Tohum Islah İstasyonları'nın faaliyetleri ile başlamış ve öncelikle ülkedeki yerli buğday çeşitleri toplanarak değerlendirilmeye alınmıştır. 1950 yılından sonra ise yerli materyal ile beraber yurt dışından getirilen hat ve çeşitler de kullanılmaya başlanmıştır. Yerli ve yabancı çeşitlerin kombinasyonlarının amaçlandığı melezleme çalışmalarında kışa dayanma, adaptasyon, verim gibi özellikler yerli buğdaylardan; çeşitli hastalıklara dayanıklılık, kalite, sap sağlamlığı gibi karakterler ise yabancı çeşitlerden alınmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda bazıları günümüzde halen geçerliliğini koruyan önemli çeşitler elde edilmiştir (Çizelge: 3).

Ancak 1967 yılında Tarım Bakanlığı ülkede üretim patlaması yapmak amacı ile kıyı bölgelerimizde ekilmek üzere kısa boylu yazlık ekmeklik Meksika buğdaylarından 22.000 ton ve kışlık bölgelerimizde ekilmek üzere Amerikan ve Rus ekmeklik çeşitlerinden de 500 ton tohumluk satın alarak çiftçiye dağıtmıştır. Bunun sonucunda da kısa sürede ve oldukça geniş alanlara yayılan ve yerli çeşitlerden daha üstün verim gücü gösteren bu çeşitler makarnalık buğday

ekilişlerinin gerilemeye başlamasında önemli rol oynamışlardır. 1969 yılında dikkat çeken bu duruma karşılık yeni bir proje başlatılmış ve bu proje ile introdüksiyon materyallerinden seleksiyonla veya kombinasyon ıslahı yöntemleri ile çeşitli bölgelerimiz için çeşitler geliştirilmiştir (Çizelge: 4).

Çizelge: 3
Ülkemizde 1926-1967 Yılları Arasında Geliştirilmiş Olan
Çeşitler (Kınacı, 1993)

KARAKILÇIK 1133	185-1	KUNDURU 414/44
KIRMIZI 5132	SARIBURSA 7113	AKBAŞAK 073/44
BERKMEN 469	KUNDURU 1149	

Çizelge: 4
1969 Yılından Sonra Tescil Ettirilen veya Üretim İzni Alınan
Çeşitler (Kınacı, 1993)

DİCLE - 74, GEDİZ - 75	(1976)
ÇAKMAK - 79, TUNCA - 79, GÖKGÖL - 79	(1979)
DİYARBAKIR - 81, BALCALI - 85, EGE - 88	(1987)
CRESO	(1989)
KIZILTAN - 91, SHAM - 1, Ç - 1252*	(1991)
SALİHLİ - 92	(1992)
D - 5456*, D - 8869*	(1993)

(*) üretim izni olanlar.

Çizelge 3 ve 4'ün incelenmesi ile dikkati çeken önemli bir konu 1994 yılı tohumluk üretim programında yer alan ve çiftçiye dağıtılmak üzere üretime alınan makarnalık buğday çeşitleri içerisinde yer alan çeşitlerin durumudur. Öyle ki 1967 yılından önce tescil edilen KUNDURU-1149 çeşidinin 1994 yılı makarnalık buğday üretim miktarı içerisindeki payı % 20.5 olup, 1976 yılında tescil edilen DİCLE-74 çeşidi % 22.8, GEDİZ-75 çeşidi % 7.8, 1979 yılında tescil edilen ÇAKMAK-79 çeşidi ise % 10.2 pay almaktadır. 1979 yılına kadar tescil edilen çeşitlerin makarnalık buğday tohumluk üretimindeki payları toplamı ise % 61.3'tür. Bu durum ülkemizde makarnalık buğday çeşit geliştirme çalışmalarının yavaş bir şekilde geliştiğini göstermektedir. Bununla beraber aynı yıl itibarı ile ülkemizde 257.786 tonluk ekmeklik buğday tohumluğu ise 25 adet çeşit üzerinden yapılmaktadır. Çeşit sayısının fazla olması istenen bir özellik olmamakla beraber ekmeklik buğdayda tohumluk üretiminin daha fazla çeşide

dağılımı olması ülkemizde ekmeçlik buğdaya verilen önemin ve ekmeçlik buğday ile yürütölen ıslah çalışmalarının makarnalık buğdaya göre ağırlıklı olarak yürütöldüğünü göstermesi bakımından belirgindir.

Ölkemizde yıllara göre makarnalık ve ekmeçlik buğdayların verimleri incelendiğinde verimin devamlı olarak ekmeçlik buğday lehine olduğunu ve aralarındaki verim farkının az da olsa artarak devam ettiğini görmöç mümkündür (Çizelge: 5). Ancak öncelikle bu verilerin eldesinde kullanılan kaynaklar ile bunların nasıl elde edildiğini incelemek yerinde olacaktır.

1957-1961 yılları arası 5 yıllık ortalama: G.T. Sıcarascia Mugnozza, 1963 ve E. Kınacı, 1984.

1975-1977 yılları arası 2 yıllık ortalama: N. Aydem, 1982. Orta Anadolu ve Geçit bölgelerinde yürütölen denemelerdeki; 1. yılda 5 ekmeçlik, 6 makarnalık, 2. yılda 7 ekmeçlik, 6 makarnalık çeşit ortalaması ile Trakya-Marmara bölgesinde yürütölen denemelerde de her iki yıldaki 6 ekmeçlik, 6 makarnalık çeşit ortalaması.

1982-1983 yılı verim değerleri; Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı Çeşit Deneme ve Tescil Enstitüsü Müdürlüğü 1983 yılı gelişme raporu. Orta Anadolu ve Geçit bölgelerinde 12 lokasyonda kurulan denemelerdeki 11 adet ekmeçlik çeşit ile ürün hattı ve 6 adet makarnalık çeşit ile ürün hattı; Marmara-Trakya bölgesinde 6 lokasyonda kurulan denemelerdeki 9 adet ekmeçlik çeşit ile ürün hattı ve 5 adet makarnalık çeşit ile ürün hattı verim değerlerinin ortalaması.

1991-1992 yılı verim değerleri: Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı Tohumluk Tescil ve Sertifikasyon Merkezi Müdürlüğü 1992 yılı gelişme raporu. Orta Anadolu ve Geçit bölgelerinde 9 lokasyonda kurulan denemelerdeki 22 adet ekmeçlik çeşit ve ürün hattı ile 7 adet makarnalık çeşit ve ürün hattı; Ege Bölgesinde 4 lokasyonda yürütölen denemelerdeki 14 adet ekmeçlik çeşit ve ürün hattı ile 10 adet makarnalık çeşit ve ürün hattı; Güney Doğu Anadolu Bölgesinde 3 lokasyondaki denemelerde bulunan 3 ekmeçlik çeşit ve ürün hattı ile 4 makarnalık çeşit ve ürün hattının verimlerinin ortalaması.

1982-1983 yetiştirme dönemindeki iklim koşullarının uygun olmamasından tüm lokasyonlarda çeşitlerden elde edilen verim düşük olmuştur. Hatta Orta Anadolu ve Geçit bölgelerinde yürütölen denemelerde kış zararı ve kuraklık önemli derecede etkin olmuş, bazı makarnalık ürün hatlarının kıştan aşırı zarar görmesi nedeniyle bazı lokasyonlarda verim elde edilememiştir ve ayrıca bir lokasyonda kuraklık zararı nedeniyle makarnalık buğday çeşitleri ile ürün hatlarından verim elde edilememiş, bu lokasyona ait verim değerleri sunulamamıştır.

Çizelge: 5

Türkiye'de Yıllara Göre Makarnalık ve Ekmeklik Buğday Verimleri İle Verim Farkının İncelenmesi(*)

Yıllar	Makarnalık Buğday Verimi (kg/da)	Ekmeklik Buğday Verimi (kg/da)	Ekmeklik İle Makarnalık Buğday Verimleri Arasındaki Oransal Fark (%)
1957 - 1961	98	107	9.2
1975 - 1977	307	349	13.7
1982 - 1983	246	281	14.2
1991 - 1992	390	450	15.4

(*) 1957-61 verileri hariç, diğerleri buğday ekilmesine uygun alanlar dikkate alınarak deneme sonuçlarına göre değerlendirilmiştir.

Ülkemizde verim düzeyi ekmeklik buğdayla yarışabilecek makarnalık çeşitlerin bulunmaması, makarnalık buğdayda yüksek verimli çeşitlerin eldesine, bu konuda yapılacak ıslah çalışmalarına ağırlık verilmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır. Makarnalık buğday ekim alanı ve üretiminin artırılması gerektiği günümüz koşullarında makarnalık buğdayda çeşit geliştirme çalışmalarına geciktirilmeden gereken önemin verilmesi gerekmektedir. Makarnalık buğdayda verimin artırılması çalışmalarının soğuga-kurağa, hastalıklara ve özellikle son zamanlarda güncellenen iz elementlere dayanıklılıkla birlikte ele alınması ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca makarnalık buğdayda çok önemli olan kalitenin de ihmal edilmemesi gerekir. Yüksek verimli çeşit geliştirme çalışmalarını yürütürken, özellikle makarna sanayinin aradığı kalite özelliklerinin bilinmesine, bu bakımdan ihtiyaç vardır. Çünkü makarna sanayi hammadde ihtiyacı göstermesine karşın istediği kalitedeki ürünü bulamamaktan yakınmaktadır.

Makarna sanayinin makarnalık buğday ürününden beklediği kalite özelliklerini ise şöyle sıralamak mümkündür (Dalçam, 1993).

A- Fiziksel Kalite Özellikleri:

1. Hektolitre Ağırlığı: En az 79 kg olmalıdır.
2. 1000 Tane Ağırlığı: En az 40 gr olmalıdır.
3. Camsılık: En az % 60 olmalıdır.
4. Yumuşak Buğdayların Oranı: En fazla % 10 olmalıdır.
5. Tane Rengi: Makarnaya istenen rengi lutein, ksantofil, karoten vb. grup pigmentler vermektedir. Bu bakımdan pigment miktarının yüksekliği istenir.
6. Tane Büyüklüğü: Tane büyüklüğünün homojen olması gerekmektedir.

B- Kimyasal Kalite Özellikleri:

1. *Nem Oranı:* Ürünün nem içeriği ortalama % 9 olmalıdır.
2. *Kül Miktarı:* Kuru maddede % 1.5-1.8 arasında olmalıdır.
3. *Protein Oranı:* Kuru maddede en az % 13 protein olmalıdır.

SONUÇ

Ülkemiz gerek ekolojik özellikleri bakımından, gerekse sanayinin bulunması dolayısıyla makarnalık buğday tarımındaki gelişmelere açıktır. Ayrıca kaliteli üretimin dışa satımı ile önemli bir döviz geliri sağlama olanağına sahip bir üründür. Bu nedenle makarnalık buğdayda verimli ve kaliteli çeşit geliştirme çalışmalarına ağırlık verilmesi gerekmektedir. Makarnalık buğday fiyat politikaları gözden geçirilmeli ve kaliteli ürüne fazla fiyat verilerek makarnalık buğday tarımı özendirilmeli, ayrıca uygun ekolojiler dikkate alınarak ekmeçlik ve makarnalık buğday ekim alanı belirlenmelidir. Böylece kaynak israfı da önlenmiş olacaktır.

KAYNAKLAR

- ANONYMOUS, T.C. *Orman ve Köyişleri Bakanlığı Çeşit Deneme ve Tescil Enstitüsü Müdürlüğü, 1983 Yılı Gelişme Raporu.*
- , T.C. *Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tohumluk Tescil ve Sertifikasyon Merkezi Müdürlüğü 1992 Yılı Gelişme Raporu.*
- AYDEM, N. 1982. Türkiye’de Buğday Islahı Programı ve Varılan Son Aşamalar, *EÜZF Dergisi* 19/1 (57-79).
- DALÇAM, E. 1993. Makarnalık Buğdaylarda Aranılan Kalite Özellikleri, *Makarnalık Buğday ve Mamülleri Sempozyumu*; Ankara, 1993 (Yayınlanmamış).
- GÜNEŞ, T., SAYIN, A., TANRIVERMİŞ, H. 1993. Makarnalık Buğday ve Mamüllerinin Dış Satım Potansiyeli, *Makarnalık Buğday ve Mamülleri Sempozyumu*, Ankara, 1993 (Yayınlanmamış).
- KINACI, E. 1993. Cumhuriyetten Bugüne Makarnalık Buğday Araştırmaları ve Gelişmeler, *Makarnalık Buğday ve Mamülleri Sempozyumu*, Ankara, 1993 (Yayınlanmamış).
- ; Cumhuriyet Sonrası Buğdaycılığımıza Genel Bakış. *Orta Anadolu Bölge Zirai Araştırma Enstitüsü İnceleme Yayınları*, No: 1, Genel Yayın No: 61.

SCARASCIA MUGNOZZA, G.T. F.D'AMATO, S. AVANZI, M.L. BELLI, A. BOZZINI, T. CERVIGNI, G. MARTINI, L.M. MONTI, C. MUSCONI, 1963. Use of Radiation and Chemical Mutagens in the Production of Mutations in a crop of considerable interest to Mediterranean Agriculture: Durum Wheat. *Consiglio Nazionale Delle Ricerche, Roma.*